

ВІД МЕМУАРІВ ДО ЕТНІЧНОЇ ІСТОРІЇ: ІНГЕРМАНЛАНДСЬКА ПРОБЛЕМА І НАУКОВА ДУМКА ФІНЛЯНДІЇ (1989 – 1992 рр.)

Проблема національного відродження інгерманландських фінів, що постраждали від сталінських депортацій та інших форм репресій з боку тоталітарної держави, почала привертати увагу широких кіл громадськості після виходу спеціального номера часопису “Punalippu” (“Червоний прапор”) у 1987 році.

Радянський фіномовний журнал “Punalippu”, який видавався у Петрозаводську, але поширювався головним чином у Фінляндії, не був, звичайно, єдиним джерелом інформації щодо інгерманландського питання. У Фінляндії та Швеції у 1960 – 1980 роках працювали товариства вихідців з Інгерманландії, що культивували традиції, влаштовували імпрези (концерти, лекції, святкування пам’ятних дат тощо) і видавали часописи “Inkerilaisten Viesti” (фінською мовою) та “Ingria” (шведською мовою).

У 1969 році було навіть видано монографію Суло Халтсонена “Inkerisuomalaisten historia” (“Історія інгерманландських фінів”). Тим не менше, поки в Радянському Союзі діяли табу на висвітлення подібної проблематики, а національний рух за відновлення прав інгерманландських фінів у СРСР перебував у підпіллі, питання етнічної історії інгерманландців цікавили у Фінляндії та Швеції лише обмежене коло осіб, а самі інгерманландці залишалися маргінальною спільнотою з трагічним минулим і безнадійним майбуттям.

Утворення у 1989 році у СРСР організації “Inkerin Liitto”, (“Спілка інгерманландців”), її боротьба за відновлення прав інгерманландського народу у контексті “гласності та перебудови”, нових можливостей відвідувати СРСР і, нарешті, можливість репатріюватися до Фінляндії та Швеції згідно з відповідними урядовими рішеннями – усі ці чинники сприяли переміщенню даної проблематики у центр уваги не лише громадськості Фінляндії, але всієї Північної Європи. Цьому сприяла багатоплановість питання. Історичні землі інгерманландських фінів, звідки їх було депортовано у 1930 – 1940 роках знаходяться в межах території Ленінградської області. Отже, інгерманландське питання зачіпає не лише проблему відновлення прав депортованих народів чи міждержавних взаємин Росії та Фінляндії, а цілу низку найбільш актуальних питань нашої доби: прав корінних та непередставлених народів, міжцивілізаційного діалогу Схід – Захід (інгерманландці – лютеранська меншина у православної Росії), руху народів Росії за суверенітет у контексті регіональної політики, взаємин діаспори та національної держави (Фінляндія). До цього додається ще й дискусії чи інгерманландці є окремою національною спільнотою, чи субетносом фінського народу¹.

Протягом 1991 – 2001 років певну увагу приділяла цій проблемі і громадськість Росії. Уже в грудні 1991 року масовим тиражем вийшов перший номер російськомовного журналу “Церковь Ингрии”, де було порушено багато актуальних питань відновлення національних прав інгерманландців. Розвиваючись у 1991 – 2000 рр. і як рух за репатріацію до Фінляндії, і як один з рухів фінно-угорських народів, і як рух непередставленого корінного народу, інгерманландський національний рух не лише спромігся виконати частину тих цілей, що було задекларовано у 1989 – 1991 роках, але також привернув увагу етнологів та етнополітологів Росії².

Протягом останнього десятиріччя ХХ сторіччя було відбудовано десятки церков, повернуто кафедральний храм Св. Марії у Петербурзі, що було результатом напруженої боротьби³. Фінни були визнані репресованим народом і тисячі людей змогли репатріюватися до Фінляндії, а тисячі осіб у Росії – вивчити рідну мову і взяти участь у громадсько-культурному житті, отримати соціальну допомогу, познайомитися з власною культурою і проблемами відродження Інгерманландії на сторінках видань “Церковь Ингрии”, “Inkeri”, “Inkerin uutiset” та інших, що виходили у 1990 роках фінською та російською мовами. Поступово, статті на інгерманландські теми стали з’являтися на сторінках навіть українських періодичних видань або тих російських журналів і газет (“Посев”, “Русская мысль”), які виходили далеко за межами Північно-Західного регіону Росії⁴.

І, звичайно, на розвиток подій у 1990 роках вплинув той образ інгерманландців, історії та етнона-

ціональних проблем цієї спільноти, який викристалізувався в увяленні культурної та політичної еліти Фінляндії у період “інгерманландського буму” у 1989 – 1992 роках.

У 1989 році на книжковому ринку Фінляндії з’явилися видання, що викликали неабиякий інтерес – збірник мемуарів “Inkerinmaalla” (“В Інгерманландії”) та автобіографічна книга Лююлі Ронконен “Laps Inkerin” (“Дитя Інгерманландії”). Ці книги, що розповідали жорстоку правду про сталінські репресії, поневіряння у Сибіру, приниження національної гідності і прямий геноцид через призму переживань конкретних людей і їхніх родин, з’явилися у Фінляндії тільки тоді, коли вже можна було порушити самоцензуру періоду “холодної війни” та “фінляндізації”. Вони доповнили сміливу книгу Елли Ояла “Pitka kotimatka” (“Довга дорога додому”), що вийшла у 1988 році, а також серію видань шведською мовою, що вийшли у 1980 роках – “Mot Stjarnan” (“Проти зірки”) та “Tillflykten” (“Втеча”) Ані Монахов, “Ingermanlandare i Vasteras” (“Інгерманландець у м. Вестерос”) Т.Фолкестена, а також двомовне видання, присвячене долі інгерманландської церкви.

У 1990 році з’явилася нова автобіографічна книга Елли Ояла “Suomi nakuu”, мемуари Аатамі Куортті “Veljeni Sotavangit”, та біографія Моосеса Путро, видатного інгерманландського композитора, автора гімну Інгерманландії, яку написала Хеллін Суомінен.

Література і збірники мемуарів, видані у 1990 – 1991 роках, за своїм стилем і змістом нагадують твори письменників інших народів, що стали жертвами геноциду, наприклад, українців, євреїв, кримських татар, турків-месхетинців, вірменів. Зокрема, спогади Аале Тьонні “Lapsuuden maa” (“Країна дитинства”, що змальовують широку панораму життя інгерманландської інтелігенції, діячів національного руху напередодні 1917 року та у 1917 – 1920 роках у Петрограді та в навколишніх селах і містечках – викликають асоціації з книгою І.Кіпніса “Моє містечко Словечно” та з автобіографічним твором кримськотатарського письменника Дженгіза Дагджи “Ці землі були нашими”. Назви деяких видань достатньо експресивні, щоб увявити собі їхній зміст – “Inkerilaiset maaton kansa” (“Інгерманландці – бездомний народ”) Хелени Міетінен, “Det svunna Ingermanland” (“Інгерманландія, що зникла”) Т.Фолкестена та інші. Поряд з цими мемуарами і публіцистичними творами вже у 1989 році з’являється суто наукова історична праця М.Коломайнена “Inkerin “toisinajattelijat” (“Інгерманландські інакодумці”), присвячена діяльності протестантських сект (баптисти, п’ятидесятники) серед інгерманландців, що вважали своєю національною церквою лютеранську.

У 1990 році історик Пекка Невалайнен оприлюднив свою монографію “Інгерманландці в евакуації у Фінляндії у 1940 роках”. При написанні монографії П.Невалайнен широко використовував архівні джерела, що дозволило йому дослідити проблеми працевлаштування інгерманландців у Фінляндії у 1943 – 1944 роках, ставлення до них з боку місцевого населення, а також ролі інгерманландців у переговорному процесі між Фінляндією та Радянським Союзом, що фатально позначився на їхній долі⁵.

Нарешті, у 1991 році з’явилася велика за обсягом (420 сторінок) наукова праця, присвячена історії, політичній історії, етнографії Інгерманландії, а також проблемам літературознавства і мовознавства. Це був збірник статей (їх нараховувалось 14) за редакцією П.Невалайнена і Х.Сіхво під назвою “Inkeri. Historia, Kanssa, Kultuuri” (“Інгерманландія. Історія, народ, культура”).

У рецензії Л.Кеккі підкреслювалися такі інновативні аспекти дослідження, як співпраця вчених Фінляндії та Петрозаводського університету, а також той факт, що увага приділялася і етнічним спільнотам – сусідам інгерманландців, тобто росіянам та німцям⁶.

У написанні праці було вперше використано матеріали з відкритих радянських архівів, що започаткувало наукову кар’єру історика з Петрозаводська Лео Суні, який у другій половині 1990-х років привернув широку увагу громадськості своїми працями з історії фінів і карелів.

Надзвичайно цікавими з методологічного погляду були статті Х.Сіхво щодо інгерманландської літератури, яку він порівнює з єврейською літературою після Голокосту, стаття М.Енгмана “Петербург та інгерманландці”, в якій досліджуються різні аспекти впливу Північної Пальміри на патріархальне фінське середовище, а також матеріали щодо ролі церкви у формуванні національної ідентичності інгерманландців за панування Швеції (Кюості Веененен) та Росії (Пекка Невалайнен). Найбільшу сміливість серед авторів збірника і взагалі фінських істориків початку 1990-х років виявив П.Невалайнен, який наважився оцінити ставлення Фінляндії до інгерманландської проблеми протягом усього ХХ сторіччя як “шизофренічне” і дав різку характеристику нездатності політичних еліт Фінляндії принаймні підтримати, якщо не захистити, спільноту інгерманландців⁷. Уперше в наукових публікаціях Фінляндії з’явилася теза про самоцінність культурної спадщини та ідентичності інгерманландського народу, землі якого опинилися у самому центрі геополітичного конфлікту.

Громадські ініціативи та наукові дослідження 1989 – 1992 років започаткували таким чином новий етап осмислення інгерманландської проблеми, що, у відповідності до глобальних культурних тенденцій, привело до глибшого розуміння суспільством Фінляндії проблем різноманітних меншин, однією з яких є інгерманландський народ.

¹Див.: С.Бернадский. Финно-угорский мир и его проблемы в понимании венгерских исследователей // Инкерин уутисет. – 1997. – 2. – С. 6 – 20.

²Див. напр.: И.В.Шлыгина. Финляндская литература о переселении финнов-ингерманландцев на территории Финляндии в годы II мировой войны // Этнографическое обозрение. – 1996. – № 5. – С. 138 – 142. П.Ю.Шабаев. Идеология национальных движений финно-угорских народов России и ее восприятие общественным мнением. // Этнографическое обозрение. – 1998. – № 3. – С. 119 – 128.

³Т.Паас. Дома отца моего не делайте домом торговли // Церковь Ингрии. – 1991. – № 1. – С. 7.

⁴Від Фінської затоки аж по Кавказ // Шлях перемоги. – Ч. 52 /2435/. – 27 грудня 2000 р.; М.Кивчиков. Беженцы в воюющей и послевоенной Финляндии // Русская мысль. – 14 – 20 декабря 2000 г.

⁵Рецензія Мартті Хейкінена у “Гельсінгін Саномат”, передрук у “Inkerilaisten Viesti”. – 1990. – № 4. – С. 7 – 8.

⁶L.Kekki. Suurteos Inkerinmaasta (Велика праця про Інгерманландію) // “Inkerilaisten Viesti”. – 1992. – № 1– 2. – С. 4 – 6.

⁷Ibid. – S.5.

Zaremba Alexander. From memoirs to ethnic history: the Ingrian problem and Finnish scholarship. (1989 – 1992).

The article deals with the attitudes of Finnish scholars and of public opinion in Finland and Sweden to the research of Ingrian ethnic history. The author sheds light on the so called “Ingrian boom” and gives a short review of both memoirs and major scholarly works on the history of Ingrians in the interethnic context. The works published in 1989 – 1992 by P.Nevalainen, H.Sihvo, L.Suni and M.Engman are mentioned. According to author’s view the Ingrian problem should be studied within the conceptual framework of multiculturalism.